

Шевченко Світлана Альбертівна - аспірантка кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

УДК : 322 : 261.7

РЕЛИГІЙНА СКЛАДОВА СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЄС: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Здійснено аналіз країн Європи з позиції релігійної різноманітності. Проаналізовано особливості динаміки розвитку релігійних конфесій в окремих регіонах Європи і в межах Європейського Союзу.

Ключові слова: країни Європи, релігійне розмаїття, політика заохочення релігійної різноманітності, індекс Херфіндаля-Хіршмана.

РЕЛИГИОЗНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИНТЕГРАЦИИ ЕС: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Осуществлен анализ стран Европы с позиции религиозного разнообразия. Проанализированы особенности динамики развития религиозных конфессий в отдельных регионах Европы и в рамках Европейского союза.

Ключевые слова: страны Европы, религиозное разнообразие, политика поощрения религиозного разнообразия, индекс Херфиндаля-Хиршмана.

RELIGIOUS COMPONENT OF SOCIAL AND POLITICAL INTEGRATION EU: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article presents an analysis of the European countries from the perspective of religious diversity. The features of the dynamics of religious confessions in certain regions of Europe and in European Unit.

Key words: European countries, Religious diversity, policies to promote religious diversity, Herfindalya-Hirschman index.

Актуальність проблеми. Актуальність дослідження розвитку релігійної складової соціально-політичної інтеграції в країнах Європи викликана зростанням імміграційних впливів та посиленням праворадикальної риторики, яка демонструє стурбованість європейського приймаючого суспільства можливостями подальшого співіснування з нетрадиційними для Європи етнорелігійними меншинами в єдиному політико-правовому просторі.

І хоча більшість країн Європи – країни ЄС – визнали ідеологічні принципи ЄС, закладені у Ліссабонській Угоді 2007 р. та євроінтеграційні стратегії і рішення директоратів та Міністерських конференцій, зокрема, принципи фундаментального документа інтеграції ЄС – «Загальні базові принципи інтеграції», в більшості з них популярності набирають ксенофобські та нетолерантні ідеї політичних сил, що виступають за зменшення кількості іммігрантів, за встановлення принципу «позитивної дискримінації» щодо традиційних європейських етнорелігійних інститутів. Про це свідчить, зокрема, заборона будівництва мінаретів у Швейцарії, заборона носіння релігійних символів у Франції, поширення дискурсу щодо тенденцій джихадізму у Європі, посилення побоювань щодо утворення «Євразії» всередині Європи.

Аналіз останніх досліджень. Дослідженням етнорелігійної ситуації у Європі та аналізом політики сприяння релігійному різноманіттю та втілення принципу інтеграції як динамічного двостороннього процесу взаємного пристосування між всіма іммігрантами та жителями держав учасниць ЄС займалися такі дослідники, як С. Бородай, А. Кудрявцев, Р. Курбанов, М. Лаумулін, Ю. Максимов, В. Міхеєв, Ф. Плещунов, Д. Пайпс, А. Рар, Т. Рамадан, С. Ріппбергер, М. Чернов, О. Четверікова, Р. Фріллінг, ін. Особливе значення для наукового аналізу набувають матеріали Дослідницького центру «Пью» («Pew»), як найбільш

детального джерела, що містить інформацію про динаміку зростання етнорелігійних груп в країнах Європи та робить проєкції зростання до 2030 р.

Отже, **метою статті** є аналіз релігійної складової соціально-політичного життя країн Європи для визначення найголовніших питань релігійної політики в регіоні в контексті процесу соціально-політичної інтеграції в ЄС.

Виклад основного матеріалу. Сучасна Європа складається з 42 країн, дві з яких поки що не отримали абсолютного визнання (Косово, Придністровська Республіка).

Населення Європи переважно – 75 % (558 млн.) – складають християни, 18,2 % (134,8 млн.) – складають «неафільовані» (релігійно невизначені) громадяни, 3 % (43,5 млн.) – мусульмани, 0,2 % (1,4 млн.) – іудеї, 0,2 % (1,3 млн.) – буддисти, 0,2 % (1,2 млн.) – індуїсти, 0,1 % (930 тис.) – прихильники інших вірувань (джайнізм, синтоїзм, сикхізм, зороастризм, ін.) [10].

З 2,2 млрд. християн світу у Європі мешкають близько 1/3 (32 %), при цьому дві країни Європи входять у десятку країн з найбільшим числом християн (Росія та Німеччина). У Росії мешкають 5 % християн світу, а в Німеччині – 3 %. При цьому порівняно з іншими регіонами у Європі мешкає найстарше за віком християнське населення.

Близько половини всіх християн Європи – католики (50 %), 37 % християни протестантської традиції (в широкому сенсі, включаючи англікан, а також незалежні церкви), 12 % християн православної конфесії. А люди, які належать до інших християнських конфесій (у тому числі мормони і Свідки Іегови) становлять близько 1 % від світового християнського населення [9].

З християнських конфесій, як було вказано вище, найбільш великою у Європі залишається католицька. За даними американського дослідницького центру «The Pew Research Center's», незважаючи на зміни чисельності населення на останні сто років «католики становили дивно стабільну частку людей на Землі»: у 1910 р. католики становили близько половини (48 %) всіх християн і 17 % від загального населення планети і століття по тому, у 2010 р. католики як і раніше становлять близько половини (50 %) християн світу і 16 % від загального населення планети [9]. За даними католицького щорічника «Annuario Pontificio» за 2013 р. кількість католиків становить 1,214 млрд. осіб, а це з урахуванням загальної кількості населення світу в 7 млрд. становить 17,5 % населення світу.

Так, «католицьким» у своїх більшості є населення Ватикану (100 %), Італії та Мальти (97 %), Іспанії та Бельгії (95 %), Португалії (94 %), Польщі та Монако (90 %), Ірландії (87 %), Хорватії (88 %), Литви (77 %), Австрії (74 %), Словаччини (69 %), Угорщини (64%), Словенії (58%), Швейцарії (42%), Німеччини (34 %) [5; 6].

Поширеною серед віруючих є і православна релігія. Православні - християни-ортодокси – становлять 260 млн. осіб у світі в цілому, тобто 12 % населення світу. Православні християни становлять більшість від загальної чисельності населення в 14 країнах і 9/10 (87%) усіх православних християн можна знайти в 10 країнах з найбільшими православними населенням [7].

У Європі мешкає 76,9 % усіх православних світу [7]. Показники кількості православних у країнах Європи (у відсотковому співвідношенні щодо світової кількості) складає: 39% православних від загальносвітової кількості - у Росії, 13,4 % – в Україні, 7,2 % – в Румунії, 3,9 % – в Греції, 2,6 % – в Сербії, 2,4 % – в Болгарії, 2,3 % – в Білорусі [7]. Але кількість православних у відсотковому співвідношенні щодо кількості населення країн Європи постає такою: 98 % населення Греції та 80 % населення Кіпру, 93 % населення Молдови та 90 % населення України, 87 % населення Румунії, 85 % населення Сербії та Білорусії, 75 % Росії, 74 % населення Чорногорії та 67 % населення Македонії є прихильниками православної віри [6].

З європейських країн найбільшим числом протестантів виділяються Ісландія (97 % населення), Норвегія (94 %), Данія (90 %), Фінляндія (88 %), Швеція (60 %), Сполучене Королівство Великобританії і Північної Ірландії (53 %), Швейцарія (43 %), Естонія (38 %), Німеччина (37 %), Нідерланди (28 %), Угорщина (24 %), Латвія (20 %), Румунія (8 %),

Україна (3 %), Франція (2 %), Росія (0,7 %). Прихильники протестантизму складають значну частку населення і в Італії, Словаччині, Австрії, Іспанії, Чехії, Польщі, Ірландії, Болгарії, Білорусії та інших європейських країнах [6].

В ряді країн Європи населення переважно сповідує іслам. За статистикою у Європі проживають 44,1 млн. мусульман (2,7 %), а до 2013 р. очікується їх зростання до 58,2 млн. Сьогодні в Косово та Албанії мусульмани становлять відповідно 85-95 % населення. Поширений іслам і в Боснії і Герцеговині, де його сповідує 40-50 %, і в Македонії (35 %), Північному Кіпрі (30 %), Чорногорії та Росії (10-20 %) [6].

Зростання отримує кількість ісламських віруючих у Європі через результати міграції та проживання великих діаспор країн Азії та Африки. Так, найбільші іммігрантські групи мусульман мешкають в Німеччині, Франції, Нідерландах (5–10 %). Слід вказати, що ісламське населення Європи зросло за останні 20 років з 29,6 млн. (4,1 %) до 44,1 млн. (6 %). За даними центра «Рев» передбачається, що до 2030 р. вона складе 58 млн. (8%) осіб (всього 3% від загальносвітового ісламського населення). До 2030 р. в 10 країнах Європи доля мусульманського населення перевищить 10 млн. – в Косово (94%), Албанії (83,5 %), Боснії та Герцеговині (43 %), Македонії (40 %), Чорногорії (22 %), Болгарії (16 %), Росії (14%), Грузії (12 %), Франції (10,3 %), Бельгії (10,2 %). Втім, внутрішній рівень приросту ісламського населення буде зменшуватися, що пов'язане з падінням коефіцієнту фертильності і стабілізацією імміграції. Отже, за думкою С. Бородая, ісламізація Європи іде помірними темпами і тут не передбачається будь-яких різких стрибків: отже модель Євразії представляється фантастичною, як і ідея європейського халіфату [1].

До нетрадиційних вірувань, що сповідують у Європі, окрім, ісламу, легалізовані мігранти прибулі до Європи називають християнство – 58 % сповідують, буддизм – 1,5 %. Атеїстами вважають себе 11 % [6].

За Індексом Релігійного різноманіття Херфіндаля-Хіршмана Європа як регіон має помірний рівень релігійної різноманітності (від 3 до 5,4) порівняно з Азіатсько-Тихоокеанським регіоном та регіоном Африки південніше Сахари, які мають найвищий рівень релігійного різноманіття (від 7 до 9,4) та порівняно з регіонами Карибського басейну, Близького Сходу і Північної Африки, які мають низький рівень релігійного різноманіття (0, 4-2,9) [5].

Втім, країни Європи значно відрізняються між собою за рівнем релігійного різноманіття. І хоча у Європі немає країн з найвищим рівнем релігійного різноманіття за індексом Херфіндаля-Хіршмана, ряд країн мають високий рівень – це Боснія і Герцеговина (її індекс дорівнює 6,0), Франція (5,9), Бельгія (5,7), Латвія (5,7), Македонія (5,4), Естонія (5,5), Швеція (5,4), Німеччина (5,3), більшість країн мають помірний рівень - це Сполучене Королівство Великобританія (5,1), Люксембург (4,9), Росія (4,9), Білорусь (4,7), Чорногорія та Словенія (4,0), Угорщина та Албанія (3,7), Італія (3,3), Данія (3,3), Україна (3,1), але ряд країн мають низький рівень - це Словаччина (2,9), Монако (2,8), Косово (2,6), Греція (2,5), Андорра (2,2), Литва (2,1), Ірландія (1,7), Сербія (1,6), Хорватія та Португалія (1,4), Польща (1,2), Молдова (0,6), Румунія (0,1) [8].

Що стосується відношення до віри, то якщо в 1981 р. 85% європейців заявляли про свою приналежність до релігії, то в 1999 р. – 75 % . Але слід враховувати, що ці заяви передбачають різноманітну ступінь залученості – від суб'єктивної ідентифікації (суто номінально, що не передбачає релігійної практики) до активної замученості. Так, в Ірландії від складає 90 %, а в Нідерландах – 46 % (країна є найбільш атеїстичною країною Європи). Серед молоді 18-29 років все більш зростає кількість осіб, що не відносять себе ні до якої релігії. Наприклад, в Нідерландах і у Франції такі складають 71 % та 58 % відповідно. Лише 20,5 % західноєвропейців відвібують кожну неділю церкву, але і тут показники сильно різняться: від 65 % в Ірландії до 2 % у Данії. Змінюється і сама ідея Бога, оскільки для більшості вона означає певну космічну силу. Падає у європейців і довіра до Церкви як до традиційного інституту. Так, з 1981 до 1991 рр. довіра до Церкви у Бельгії з 65, 1 % впала до 49, 4 %, у Франції – з 56, 2 до 49, 6 % [2, с.66]. На Заході сьогодні 150 млн. осіб верять у

містику та езотерику, а у Європі кожен рік більше ніж 40 млн. осіб консультуються у екстрасенсів та цілителів [2, с.67].

Релігійний чинник не відіграє визначаючої ролі і в конституціях більшості Європейських держав. Характерно, що в процесі підготовки проекту Конституції ЄС європейські чиновники не включили до нього «релігійних вимір», позбавивши Європу християнської складової її цивілізаційної основи. Світський та одночасно ліберально-толерантний підхід сучасної офіційної європейської культури проявилися тут найбільш ярко. У Преамбулі документа спочатку були посилання на Стародавню Грецію, Рим, філософські вчення епохи Просвітництва, але згадки про християнські корені Європи були виключені. Перетворена у догму європейська політкоректність призвела до нівеляції значення традиційної релігії на рівні інтеграційного об'єднання. Пояснюючи цей факт, італійський професор Сільвіо Феррарі зазначив: «...Згадка певної конфесії європейській Конституції є сумнівним. Не дивлячись на те, що вона буде мати символічний характер, а символи важливі для об'єднання, вона може приховувати небезпеку, що полягає у розділенні та виключенні. Значна частина ісламської громади відчула б себе в ролі маргінальної... це послужило б подарунком для ісламських фундаменталістів і тим, хто хоче перешкодити розвитку сучасного помірною європейського ісламу»[3].

Тип релігійного різноманіття та посилення релігійної диверсифікації через постійний міграційний приплив впливає на різноманіття підходів щодо політики забезпечення правового регулювання статусів релігійних організацій.

У багатьох країнах Європи на конституційному рівні закріплено правову нерівність релігійних конфесій – та чи інша релігія проголошена державною, офіційною або панівною.

Поряд із французькою універсальною моделлю взаємин церкви та держави, що стверджує повне відділення церкви від держави, існують і інші типи регулювання статусу релігійних об'єднань. Вони передбачають диференційоване відношення держави до різноманітних конфесійних спільнот; відношення, яке називають «партнерством особливого типу». Так, більшість країн континенту, серед яких Ватикан, Ліхтенштейн, Мальта, Мальтійський орден, Монако, Сан-Марино, Швейцарія, Ісландія, Норвегія, Данія, Фінляндія, Швеція, Англія, Албанія, Греція, Болгарія, Македонія, Угорщина мають особливі, тісні відносини з релігійними конфесіями та їх установами. Як правило ці відносини характеризуються як «державні», «офіційні» чи «конкордатні». Тут виокремлюють такі види регулювання: 1) Статус державної церкви, при якій вона наділяється більшими правами та повноваженнями (Ліхтенштейн, Мальта, Мальтійський орден, Монако, Ісландія, Великобританія, Данія, Ісландія, Греція та деякі кантони Швейцарії, які мають статус державних утворень). 2) Договірні (консенсуальні, конкордатні) відносини держави з релігійними об'єднаннями, що передбачає підписання спеціальних угод, що фіксують права та обов'язки сторін (в Італії, Іспанії, Німеччині, Фінляндії в деяких кантонах Швейцарії); 3) Статус офіційно визнаних (традиційних, національних, народних) релігій, які не користуються прямою підтримкою держави, але наділені додатковими правами (Бельгія, Швеція, Норвегія).

Висновки. Очевидно, що при зростаючій етно-релігійній диференціації населення країн Європи стратегією співіснування в межах інтеграційного цілого є виконання головного принципу інтеграції ЄС – здійснення процесу двостороннього руху взаємного пристосування іммігрантів та громадян приймаючих країн в контексті обопільної трансформації. Такий ліберальний підхід передбачає критику по відношенню до таких тлумачень інтеграції, при яких вона розуміється як однобічний процес іммігрантів до приймаючого суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бородай С. Ислам в современной Европе: демография, интеграция, перспективы; [Електронний ресурс] / Сергей Бородай – Режим доступа : <http://www.academia.edu/4020367>
2. Четверикова О. Ислам в современной Европе: стратегия «добровольного гетто» против политики интеграции / О. Четверикова // Россия XXI – 2005 – № 1 – С. 54– 66– Режим

доступу: <http://www.mgimo.ru/files/144983/144983.pdf>

3. Феррари С. Светское и церковное в европейской конституции ; [Электронный ресурс] / С. Феррари – Режим доступа :

http://ruskline.ru/monitoring_smi/2003/06/04/svetskoe_i_cerkovnoe_v_evropejskoj_konstitucii/

4. Annuario Pontificio; [Электронный ресурс] – Режим доступа : http://ru.wn.com/annuario_pontificio

5. Religious Diversity Index Scores by Country; [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.pewforum.org/2014/04/04/religious-diversity-index-scores-by-country/>

6. CIA Factbook; [Электронный ресурс] / The Central Intelligence Agency – Режим доступа : <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2122.htm>

7. Global Christianity – A Report on the Size and Distribution of the World’s Christian Population / december 19, 2011 // www.pewresearch.org/fact-tank/2014/07/22/in-30-countries-heads-of-state-must-belong-to-a-certain-religion/

Religious affiliation of immigrants to Europe

8. Global Religious Diversity. Half of the Most Religiously Diverse Countries are in Asia-Pacific Region / The Pew Research Center’s Religion & Public Life Project, launched in 2001 as the Pew Forum on Religion & Public Life, seeks to promote a deeper understanding of issues at the intersection of religion and public affairs; [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.pewforum.org/files/2014/04/Religious-Diversity-full-report.pdf>

9. The Global Catholic Population, february 13,2013; [Электронный ресурс] / The Pew Research Center’s Religion & Public Life Project – Режим доступа: www.pewresearch.org/fact-tank/2014/07/22/in-30-countries-heads-of-state-must-belong-to-a-certain-religion/

10. The Global Religious Landscape / december 18, 2012 / The Pew Research Center’s religion & public life project ; [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.pewresearch.org/fact-tank/2014/07/22/in-30-countries-heads-of-state-must-belong-to-a-certain-religion/